

οι πολέμαρχοι

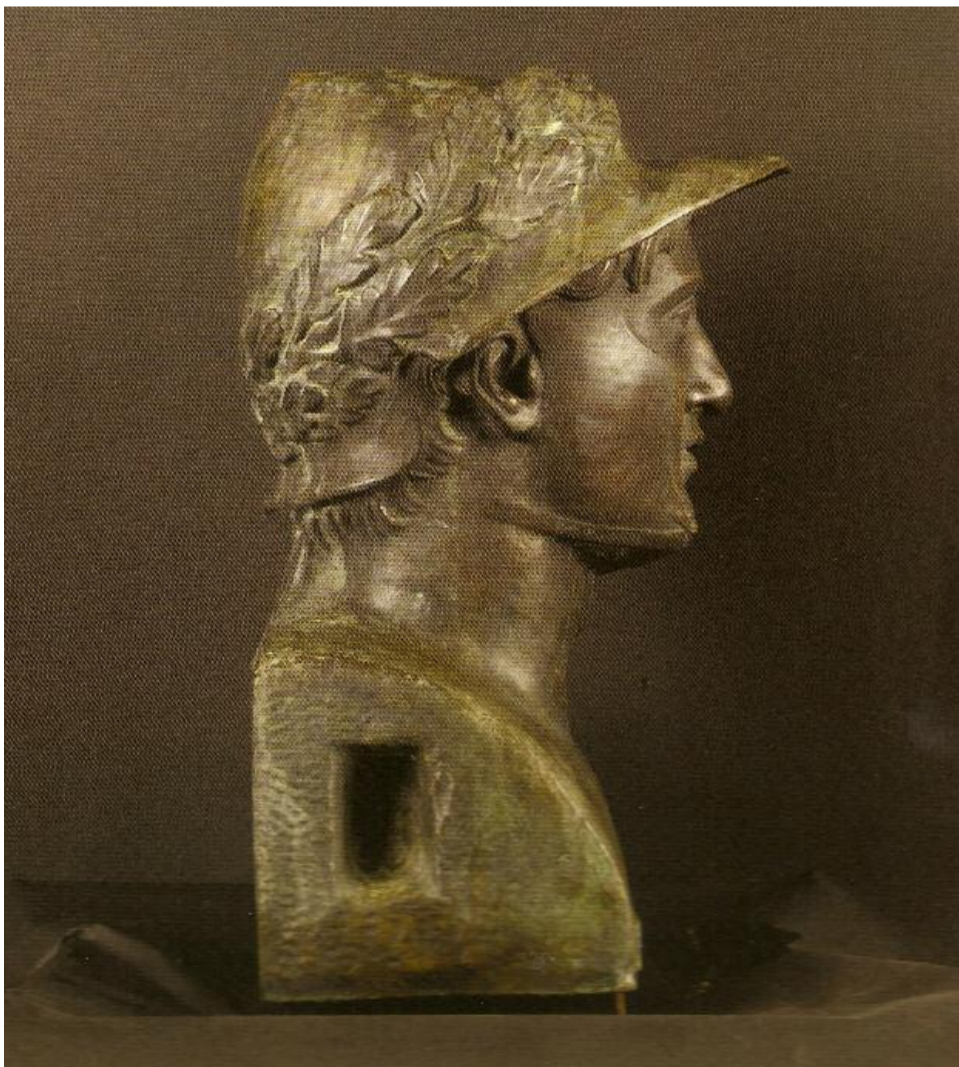

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΥΡΡΟΣ

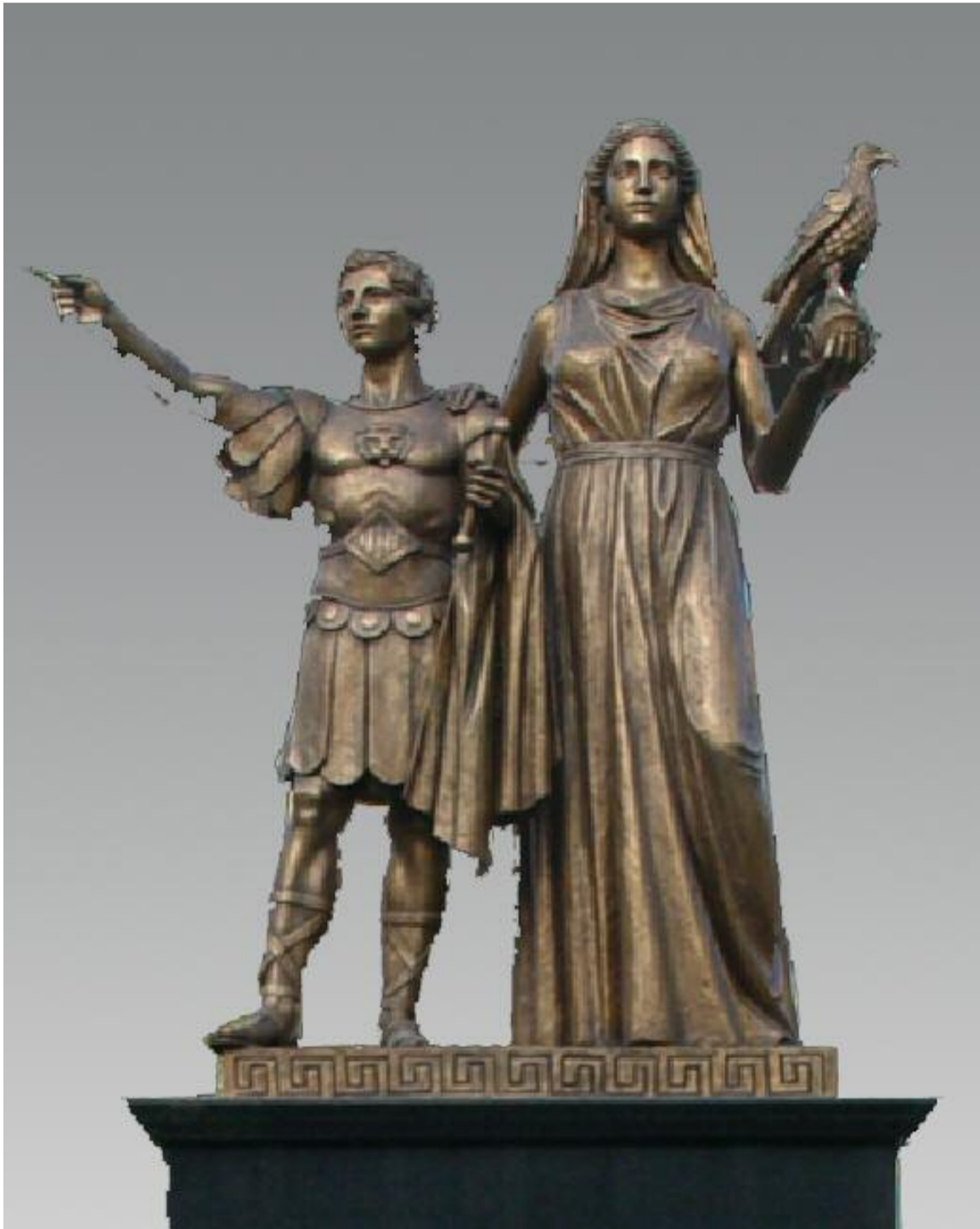
χάλκινο αντίγραφο,
ρωμαϊκού πρωτότυπου
του Αρχαιολογικού Μουσείου Νεάπολης
(Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα)

Το ρωμαϊκό αυτό αντίγραφο ελληνικής προτομής του 3ου π. Χ. αιώνα είναι από τις ωραιότερες απεικονίσεις του ηπειρώτη βασιλιά, αποδίδοντας με έξοχο τρόπο την απaráμιλλη φυσική ομορφιά του. Φορά το μακεδονικό του κράνος που είναι στεφανωμένο με κλάδο δωδωναίας δρυός και αφήνει να διακρίνονται μερικές μπούκλες από τα πυρόξανθα μαλλιά του. Το διάδημα φαίνεται μόνο πίσω στον αυχένα. Ο Πύρρος δεν ήταν γιγαντόσωμος. Το σώμα του ήταν μάλλον κανονικό, αλλά εξαιρετικά νευρώδες. Η όψη του είχε τη σφραγίδα του αρρενωπού και του ρωμαλέου. Διέθετε την αδρή έκφραση του στρατιώτη, με οξύ και διαπεραστικό βλέμμα, που την ώρα όμως της μάχης έπαιρνε τέτοια σκληρότητα, ώστε παρέλυε τον αντίπαλό του. Αυθόρμητος, σεμνός, εκδηλωτικός, χωρίς μικρότητες, προκαλούσε στους άλλους τη συμπάθεια και την αφοσίωση. Το ρωμαϊκό αντίγραφο βρέθηκε στο Ερκουλάνουμ και ανήκε σε μία σειρά από προτομές βασιλιάδων. Η ομοιότητα με τον Αλέξανδρο τονίστηκε ηθελημένα (ατημέλητα μαλλιά, γερμένος λαιμός). Το πρωτότυπο χρονολογείται στα 279 π. χ. όταν ο Πύρρος ήταν στον κολοφώνα της δόξας του, κατά την εκστρατεία του στη Δύση.

Ο Βασιλιάς της Ηπείρου Πύρρος Β΄ (319-272 π.χ.) είναι από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της ελληνιστικής περιόδου και τους επιφανέστερους στρατιωτικούς ηγέτες της αρχαιότητας. Γεννήθηκε στην Πασσαρώνα των Ιωαννίνων, αλλά όταν ανήλθε στο θρόνο μετέφερε την έδρα του κράτους του στην Αμβρακία (δηλ. την μετέπειτα Άρτα). Νεότατος παντρεύτηκε τη θετή κόρη του βασιλιά της Αιγύπτου Αντίγονη και μετά τον πρόωρο θάνατό της απέκτησε άλλες δύο συζύγους. Στη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του ήλθε σε ρήξη ή συμπάχησε με όλους τους διαδόχους του Αλεξάνδρου, με τον οποίο ήταν και δεύτερα ξαδέλφια (Δημήτριος ο Πολιορκητής, Αντίγονος Β΄ ο Γονατάς, Κάσσανδρος, Αντίπατρος, Λυσίμαχος Θράκης κ.λ.π.). Ανακηρύχτηκε δύο φορές βασιλιάς της Μακεδονίας και μία φορά βασιλιάς της Σικελίας. Θέλησε να επιβάλλει τον ελληνισμό στην Ιταλία, όμως η εκστρατεία του αυτή κατέληξε σε αποτυχία. Η φράση "πύρρειος νίκη" ανήκει σε αυτόν και την είπε μετά από μία νικηφόρα μεν, αλλά με μεγάλες απώλειες μάχη εναντίον των Ρωμαίων. Το τέλος του ήταν άδοξο, όταν σε μία οδομαχία στο Άργος δέχτηκε στο κεφάλι ένα κεραμίδι από μία Αργίτισσα γυναίκα. Στην βασιλεία του η Ήπειρος βρέθηκε στον κολοφώνα της ακμής της.

ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ορειχάλκινο άγαλμα,
του John Mazzolini, 2004
(έναντι Δικαστικού Μεγάρου, Ιωάννινα)

Το παρατιθέμενο άγαλμα έχει υποστεί αυστηρή κριτική, τόσο για τις αναλογίες του ύψους των προσώπων, όσο και για την μορφοπλασία του. Ο Αλέξανδρος θυμίζει περισσότερο τον ρωμαίο αυτοκράτορα Αύγουστο, παρά με τον μακεδόνα στρατηλάτη. Άλλωστε και η σταρταρχική ράβδος που κρατά στο χέριο του είναι ρωμαϊκή ενώ ο χειρατισμός του δεξιού του χεριού θυμίζει τον αντίστοιχο ρωμαϊκό. Η μορφή της Ολυμπιάδας παραπέμπει μάλλον σε ιέρεια παρά σε βασίλισσα ενώ ο "αετός της Δωδώνης" που κρατά στο αριστερό της χέρι συνηγορεί στο να χαρακτηριστεί η όλη σύνθεση τουλάχιστον ως ανιστορική.

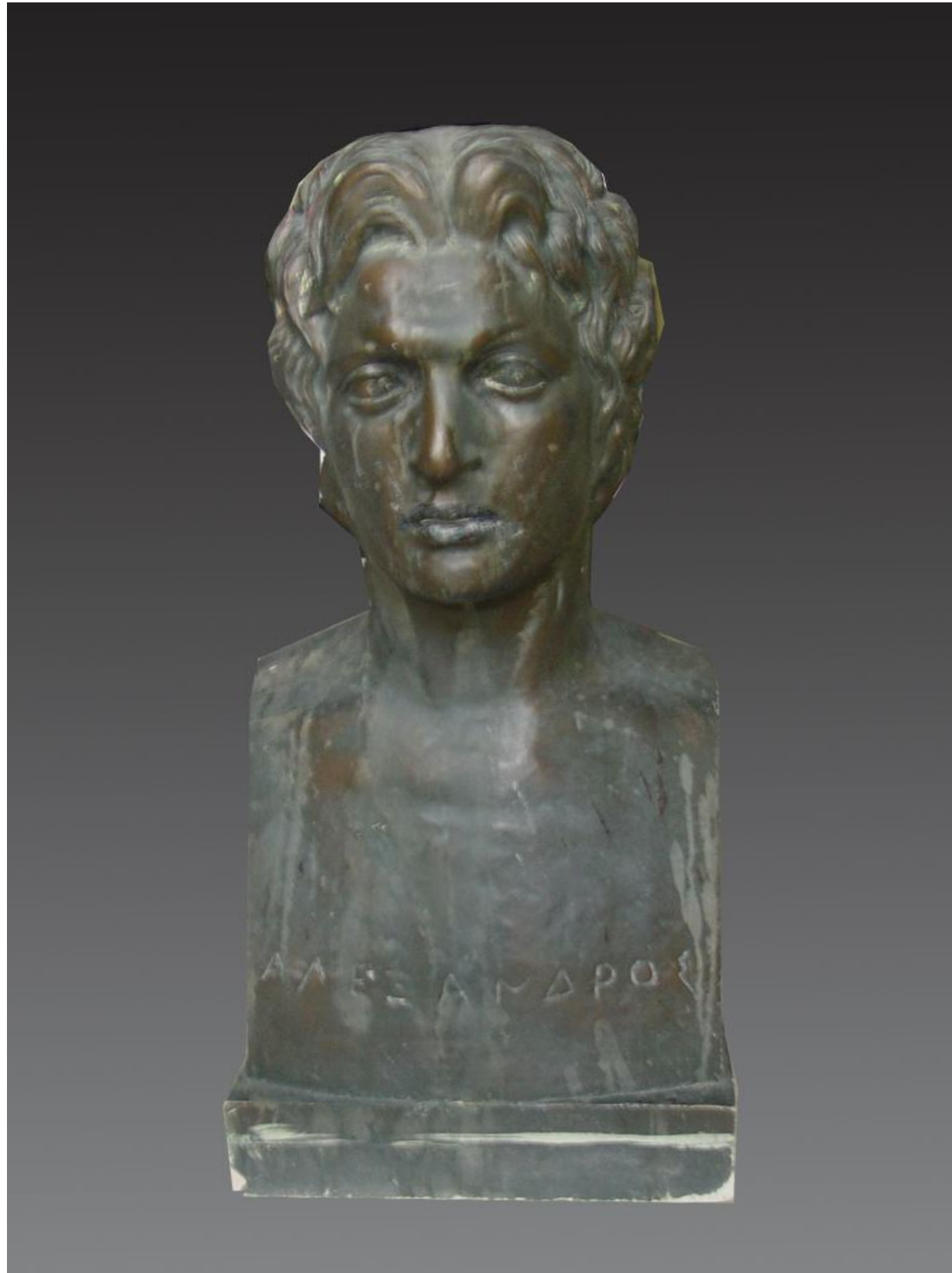
Η ηπειρώτισσα πριγκίπισσα Ολυμπιάδα (374-316 π.Χ.) λεγόταν αρχικά Μυρτάλη. Βασίλισσα της Μακεδονίας, σύζυγος του Φιλίππου του Β', μητέρα του Αλεξάνδρου και κόρη του βασιλιά της Ηπείρου Νεοπτολέμου του Α', θεία του Πύρρου, ήταν ιδιαίτερα όμορφη γυναίκα, παρορμητική, βίαιη, εξαιρετικά δυναμική αλλά ανυποχώρητη, τρομερά εκδικητική όσο και εμπαθής. Σε αυτή την παραγμένη περίοδο της σύγκρουσης των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η Ολυμπιάδα (που πάντοτε έβρισκε καταφύγιο στην Ήπειρο) αναμείχθηκε πολύ έντονα στην πολιτική ζωή στην προσπάθειά της για να επιβάλλει τον εγγονό της (τον γιο της Ρωξάνης και του Μεγάλου Αλεξάνδρου) ως διάδοχο του μακεδονικού θρόνου. Αφού τέλος επιδόθηκε σε πρωτοφανείς αγριότητες εναντίον των αντιπάλων της βρήκε τραγικό θάνατο με λιθοβολισμό, από συγγενείς των θυμάτων της στην Πύδνα της Μακεδονίας.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΥΡΡΟΣ

ορειχάλκινο άγαλμα, του John Mazzolini, 2005
(Πλατεία Πύρρου, Ιωάννινα)

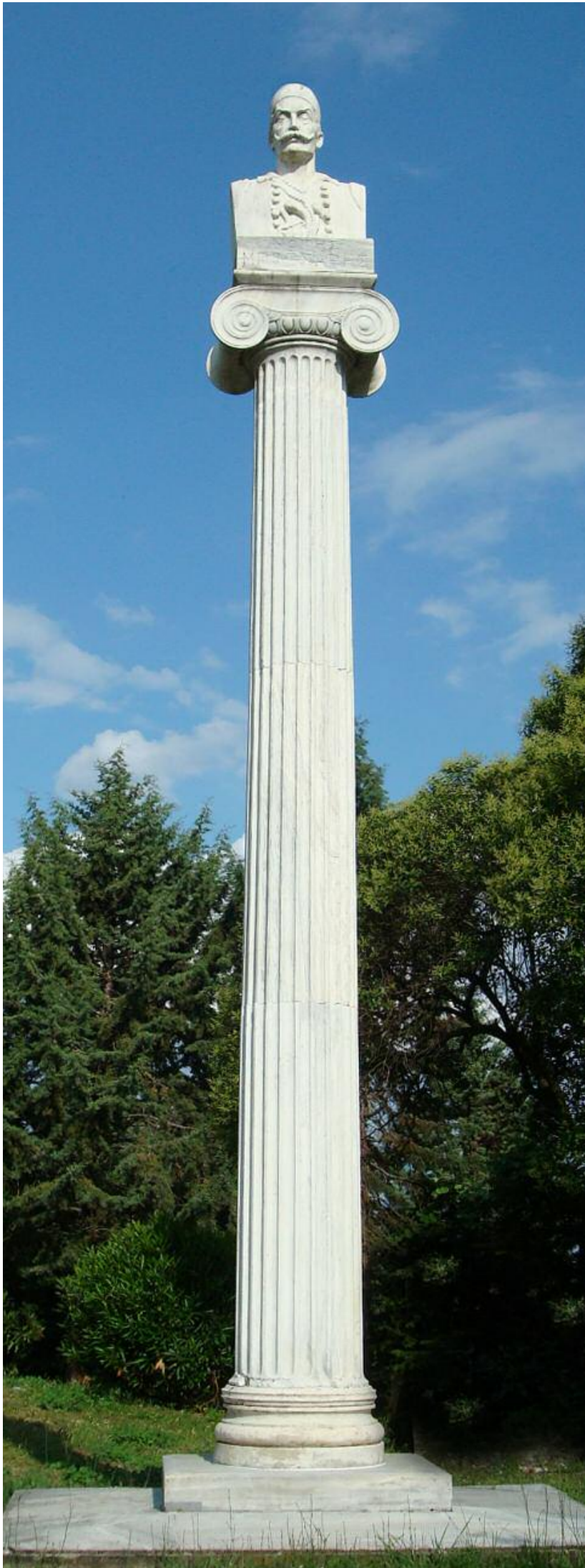

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Λάζαρου Λαμέρα, δεκαετία 1960
(Λύκειο Ζωσιμαίας Σχολής, Ιωάννινα)

Ο Λάζαρος Λαμέρας συνήθιζε να φιλοτεχνεί υπερμεγέθεις προτομές, όπως η παρατιθέμενη. Η καλύτερή του είναι εκείνη που απεικονίζει-σε μάρμαρο- τον Κωστή Παλαμά και βρίσκεται στη Φιλοθέη της Αττικής. Η προτομή του Αλεξάνδρου δεν είναι από τις πιο πετυχημένες του. Ο μεγάλος γλύπτης αντιμέτωπιζει το μακεδόνα στρατηλάτη επιφανειακά. Τα πλούσια σγουρά ξανθά μαλλιά του αποδίδονται έξοχα, όχι όμως και η φυσιογνωμία του. Το βλέμμα του είναι ανέκφρα-

στο και απλανές, ενώ τα θηλυπρεπή σαρκώδη χείλη του δεν ταιριάζουν με εκείνα του Αλεξάνδρου, όπως τουλάχιστον τα απέδωσε, εκ του φυσικού, ο αποκλειστικός προσωπικός του γλύπτης, ο περίφημος Λύσιππος (390- 330 π.Χ), στην κλασική προτομή του, ρωμαϊκό αντιγράφο της οποίας βρίσκεται στο Λούβρο. Το γλυπτό του Λαμέρα ήταν παραγγελία του Υπουργείου παιδείας, χυτεύτηκε σε πολλές εκατοντάδες αντίγραφα και διατέθηκε στα ανά την επικράτεια σχολεία.

Ο σουλιώτης Νότης Μπότσαρης (1756-1841) πολέμησε εναντίον του Αλή Πασά κατά τους αγώνες των συμπατριωτών του εναντίον του. Όμως αιχμαλωτίστηκε από τον Αλή, ο οποίος στη συνέχεια τον απελευθέρωσε και τον απέστειλε στη Λάρισα στον γιό του Βελή, στον οποίο όμως παρήγγειλε με μυστική διαταγή να τον δολοφονήσει. Ο τελευταίος όμως παρακούοντας την εντολή του πατέρα του, τον φυγάδευσε. Το 1822 διορίστηκε Υπουργός των Στρατιωτικών, όμως η δύσκολη κατάσταση στο Σούλι που τον εμπόδισε να αναλάβει τα καθήκοντά του. Έλαβε μέρος στις δύο πολιορκίες του Μεσολογγίου κατά την έξοδο ήταν ο αρχηγός ενός από τα δύο τμήματα της φρουράς. Κατά τη βασιλεία του Όθωνα έγινε υποστράτηγος και γερουσιαστής. Είχε 12 παιδιά, από τα οποία τα 9 έπεσαν κατά τη διάρκεια του Αγώνα.

Το έργο έγινε συγχρόνως σε τρία αντίγραφα. Τα υπόλοιπα δύο βρίσκονται στο Πεδίο του Άρεως στην Αθήνα και στον Κήπο των Ηρώων στο Μεσολόγγι. Ο Μάριος Λοβέρδος (Αθήνα 1926) είχε μία τάση για επιμήκυνση των μορφών του, παραπέμποντας στον Giacometti, όπως φέρεται και στην υπόψιν προτομή του Νότη Μπότσαρη. Ο πανύψηλος ιονικός κίονας προκαλεί δέος στον θεατή, αλλά τον απομακρύνει από τον ήρωα. Τα έργα του Λοβέρδου είχαν ως άξονα τον άνθρωπο και είναι ενδιαφέροντα.

ΝΟΤΗΣ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

οβελίσκος και προτομή από μάρμαρο, του Μάριου Λοβέρδου, 1955 (Πάρκο Ωρολογίου, Ιωάννινα)

ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ
μαρμάρινη προτομή,
του Ματθαίου Παπαγεωργίου, 1969
(Πετροβούι)

Υποδειγματική σε λάξευση και έκφραση του προσώπου προτομή που φιλοτεχνήθηκε από τον Ματθαίο Παπαγεωργίου (Κάτω Πεδινά 1827-Αθήνα 1987), καθηγητή ζωγραφικής του συγγραφέα στη Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων. Ο ταλαντούχος καλλιτέχνης υπέγραφε τα έργα του ως "Μαθιός ο Ζαγορίσιος εποίει".

ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ

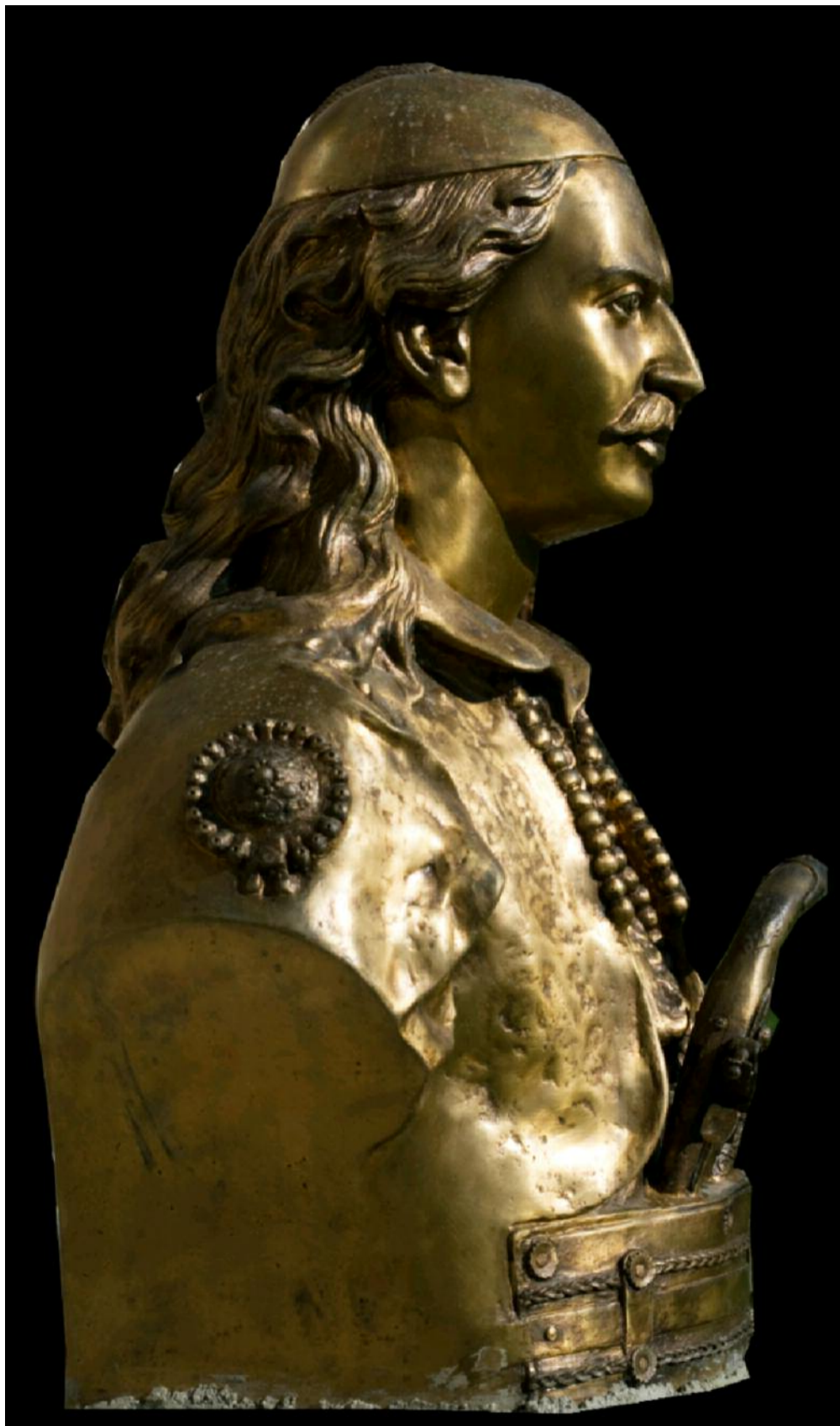
ορειχάλκινο άγαλμα,
του Νικόλα, 1986
(Πάρκο Ωρολογίου, Ιωάννινα)

Ο ανδριάντας του Νικόλα (Νικόλαος Παυλόπουλος, Βόλος 1909-Αθήνα 1990) είναι μεν εντυπωσιακός, αλλά κινείται μέσα στα πλαίσια ενός παρωχημένου ακαδημαϊκού ρεαλισμού, που παραπέμπει στη συντηρητική πλευρά των καλλιτεχνών της γενιάς του '30. Η στάση του ήρωα είναι συμβατική και απουσιάζει κάθε προβληματισμός και εκβάθυνση. Πάντως φαίνεται η άνεση με την οποία ο Νικόλας επεξεργάζεται τα γλυπτά του. Τα έργα του γλύπτη, χαράκτη και ζωγράφου Νικόλα που υπάρχουν στην Ήπειρο είναι πάρα πολλά. Άλλωστε ήταν και ακαταπόνητος. Φιλοτέχνησε προτομές, αγάλματα, κεφάλια, ανδριάντες και ημιανδριάντες, ηρώα, ανάγλυφα, ξυλόγλυπτα, ταφικά μνημεία, χαρακτηριστικά, ζωγραφικά έργα και -κυρίως- γυμνά, χωρίς όμως να προχωρήσει μακρύτερα από τους καθιερωμένους τύπους και τα κλασικιστικά και ακαδημαϊκά χαρακτηριστικά.

Η θρυλική φυσιογνωμία της κλεφτουριάς, στις αρχές του 19ου αιώνα, ο Κατσαντώνης (1773-1808) γεννήθηκε στην Ευρυτανία. Ο πατέρας του ήταν Σαρακατσάνος από το Βασταβέτσι της Ηπείρου και το επίθετό του ήταν Μακρυγιάννης. Η σύγκρουση του με τον Αλή Πασά προσέλαβε μυθικές διαστάσεις. Η αντιπαλότητα ξεκίνησε όταν σε ηλικία 25 ετών ο Κατσαντώνης θέλοντας να πάρει σκληρή εκδίκηση για τον διωγμό της οικογένειάς του από τους υποτακτικούς του Αλή, σκότωσε έναν από τους εμπίστους του, που τον είχε κατηγορήσει ως τον ηθικό αυτουργό μιας ζωκλοπής. Στη συνέχεια αυτός δημιούργησε ισχυρότατο σώμα (ο Γ. Καραϊσκάκης συμμετείχε) και πραγματοποίησε επιτυχείς επιχειρήσεις στα Άγγραφα. Ο Αλής εξοργίστηκε και εξαπέλυσε εναντίον του τα πιο επίλεκτα στρατεύματά του, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Τότε, το έτος 1803, ο σατράπης των Ιωαννίνων, για να εξαναγκάσει τον Κατσαντώνη να παραδοθεί δολοφόνησε στα Γιάννενα και τους δύο γονείς του, γεγονός που μεγάλωσε την εκδικητική του μανία. Αφού πριν προσπάθησε, χωρίς αποτέλεσμα, να σώσει την Κυρά Φροσύνη από τις διαθέσεις του Αλή Πασά, πέτυχε να θανατώσει και αυτόν ακόμη τον Βεληγκέκα, τον περιβόητο αλβανό δερβέναγα του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Κατσαντώνη -ήθελε να καταλάβει τα Γιάννενα- δεν πέτυχαν γιατί προσβλήθηκε από ευλογία και αποσύρθηκε σε μία σπηλιά, όπου ζούσε με τη φροντίδα των δύο αδερφών του. Ύστερα από μερικούς μήνες το κρησφύγετό του προδόθηκε, συνελήφθη και μεταφέρθηκε στα Γιάννενα, τον Αύγουστο του 1808. Λίγο αργότερα θανατώθηκε από τον Αλή, αφού προηγουμένως βασανίστηκε βάνουσα.

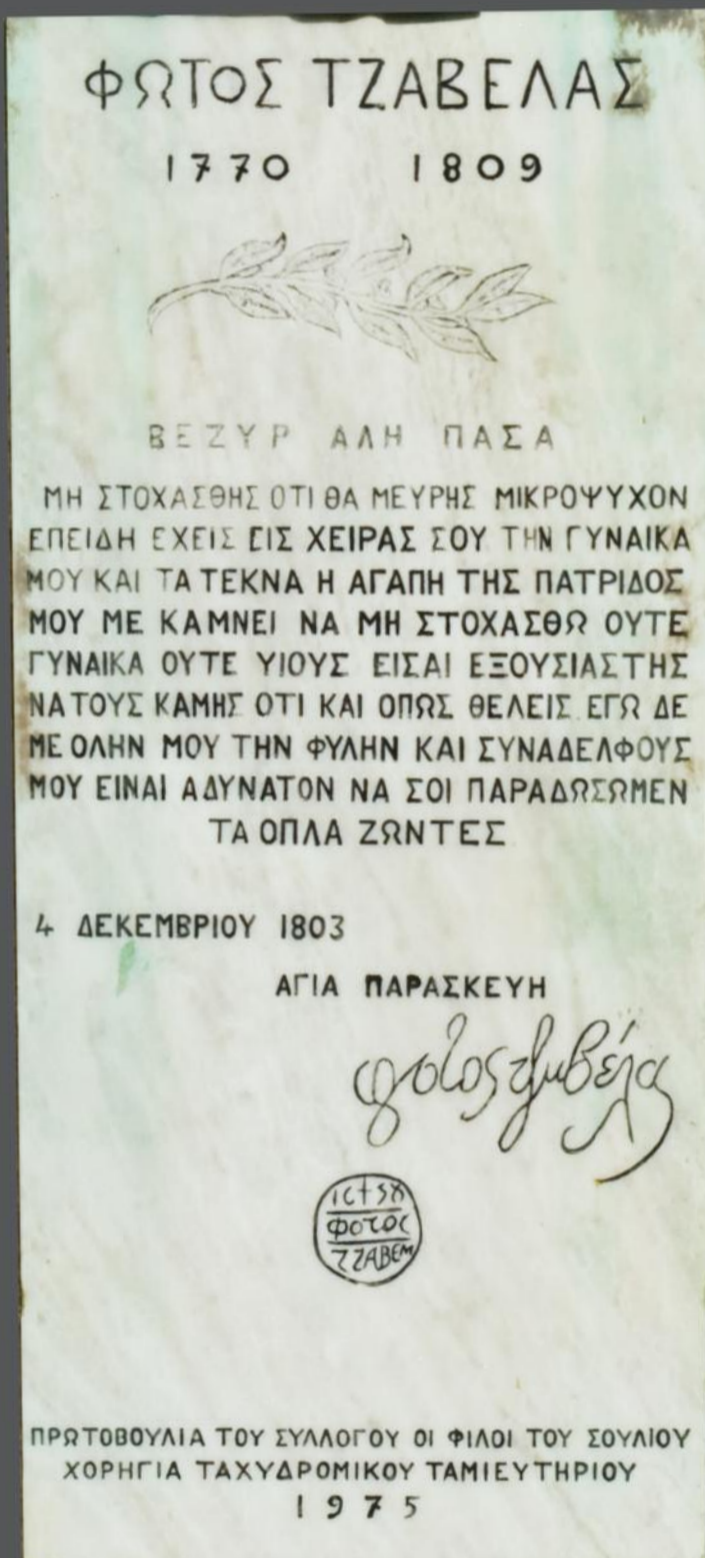
ΜΑΡΚΟΣ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Κώστα Παλαιολόγου, 2008
(Σούλι)

Ο Μάρκος Μπότσαρης (1790-1823) γεννήθηκε στο Σούλι και ήταν ο δεύτερος γιός του Κίτσου Μπότσαρη και μία από τις επιφανέστερες μορφές του Αγώνα. Ύστερα από την πτώση του Σουλίου, πήγε στην Κέρκυρα μαζί με άλλους Σουλιώτες όπου και κατατάχτηκε ως υπαξιωματικός στο ηπειρωτικό σώμα το οποίο συγκρότησαν οι Γάλλοι. Στα 1814 έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Αρχικά ο Μάρκος Μπότσαρης, μαζί και με τον θείο του Νότη, αγωνιζόταν ως σύμμαχος των σουλτανικών δυνάμεων εναντίον του τυράννου της Ηπείρου, του Αλή Πασά, επειδή είχαν εξασφαλίσει την υποσχεση ότι θα ξαναγυρνούσαν στην πατρίδα τους. Βλέποντας ότι οι Τούρκοι αθετούσαν την συμφωνία τους, όταν ο Αλή πολιορκήθηκε από τα σουλτανικά στρατεύματα στα τέλη του 1820, ο Μπότσαρης ήρθε σε συνεννόηση μαζί του και ζήτησε τότε τον επαναπατρισμό των Σουλιωτών, με αντάλλαγμα να βοηθήσουν τον Αλή στον αγώνα εναντίον των στρατευμάτων της Πύλης, πράγμα που έγινε. Μετά την πτώση του Αλή Πασά εντάσσεται στον Αγώνα και η Προσωρινή Ελληνική Κυβέρνηση, του απονέμει τον τίτλο του Γεν. Αρχιστρατήγου της Δυτικής Ελλάδας. Το γεγονός αυτό όμως προκάλεσε την αντιζηλία των άλλων οπλαρχηγών, κάτι το οποίο εξόργισε τον Μ. Μπότσαρη, ο οποίος μπροστά τους έσκισε το χαρτί του διορισμού του λέγοντας πως: *«όποιος είναι άξιος παίρνει το δίπλωμα αύριο μπροστά στον εχθρό»*. Τελικά σκοτώθηκε τον Αύγουστο του έτους 1823 στο Καρπενήσι, όταν επικεφαλής 300 Σουλιωτών επιτέθηκε εναντίον 4.000 Τούρκων. Τάφηκε στο Μεσολόγγι. Ο γιός του Δημήτριος (1814-1871) έγινε Υπουργός Στρατιωτικών και η κόρη του Αικατερίνη- Ρόζα (1818-1875), διάσημη για την ομορφιά της, Κυρία επί των Τιμών της βασίλισσας Αμαλίας.

ΦΩΤΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Βάσου Φαληρέα, 1957
(Σούλι)

Στην υπερμεγέθη εντυπωσιακή προτομή ο Βάσος Φαληρέας κατορθώνει -όπως και σε άλλες - πέρα από την πιστή απόδοση των φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών, να δώσει και κάτι από τον ίδιο τον χαρακτήρα του προσώπου που απεικονίζει. Η τεχνοτροπία του έργου πλησιάζει τα ακαδημαϊκά χαρακτηριστικά, χωρίς προσπάθεια του καλλιτέχνη για να προχωρήσει μακρύτερα από τους καθιερωμένους τύπους και τα τυπικά κλασικιστικά και ακαδημαϊκά χαρακτηριστικά όπως και στις άλλες προτομές.

Ο Φώτος Τζαβέλλας (1770-1809), πρωτότοκος γιός του Λάμπρου Τζαβέλλα, ήταν ηγετική μορφή των αγώνων των Σουλιωτών. Όταν το 1793 ο Αλή Πασάς, μετά την ήττα του στην Κιάφα, υπέγραψε συνθήκη ειρήνης με τους Σουλιώτες, της οποίας το πρώτο άρθρο της προέβλεπε την ανταλλαγή των αιχμαλώτων, ο μικρός Φώτος Τζαβέλλας, όμηρος τότε στα Ιωάννινα επέστρεψε στο Σούλι (παρραπεύρωσ η περίφημη επιστολή που έστειλε ο πατέρας του στον Αλή πριν τη συμφωνία, η οποία είναι χαραγμένη στην πέτρινη βάση της προτομής). Αναγνωρίστηκε μετά το θάνατο του πατέρα σαν πολεμικός αρχηγός των Σουλιωτών. Όταν ο Αλή Πασάς, ύστερα από τετράχρονους αγώνες, κατόρθωσε να υποτάξει το Σούλι, ο Φώτος Τζαβέλλας με την οικογένειά του και πολλούς συμπατριώτες του κατέφυγε στην Πάργα και κατόπιν στην Κέρκυρα. Υπηρέτησε στην αρχή ως αξιωματικός στρατιωτικού σώματος, το οποίο είχε οργανωθεί από τους Ρώσους και περιλάμβανε Σουλιώτες και κλεφταρματολούς της Στερεάς. Το 1807, μετά την κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους τους Ναπολέοντα, ονομάστηκε χιλίαρχος του Αλβανικού Σώματος, που ίδρυσε εκεί ο στρατηγός Ντονζελό. Πολύτιμο για τις πληροφορίες του, και για τον χαρακτηρισμό της προσωπικότητάς του είναι το "Ημερολόγιο" της αιχμαλωσίας του στα Γιάννενα του Αλή (από τις 14 Φεβρ. 1792 ως τις 22 Απρ. 1793), το οποίο συντάχθηκε ίσως μετά την επάνοδό του στο Σούλι. Ο Φώτος Τζαβέλλας πέθανε στην Κέρκυρα, 35 χρονών. 28.

ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΛΑΣ

άγαλμα μεικτής κατασκευής,
της Ναταλίας Μελά, 1998
(Παρακάλαμος)

Το έργο της Ναταλίας Μελά (Αθήνα 1923) ανήκει στην ώριμη περίοδο της γλυπτικής εγγονής του Παύλου Μελά και συζύγου του μεγάλου αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη. Από το 1960 και μετά αποτίναξε την εξάρτηση από τα παραδοσιακά υλικά της γλυπτικής και την υποδούλωση στην προμελετημένη τεχνική, και στράφηκε στις μεταλλοκατασκευές -όπως και ο εικονιζόμενος ανδριάντας- για να δώσει ζωτικότητα και εκφραστικότητα στην τέχνη της. Οι ιδιότητες του μετάλλου να είναι εύκαμπτο, να μεταπλάθεται και να σφυρηλατείται ώσπου να πάρει την επιθυμητή μορφή, στάθηκαν καθοριστικές για τη νέα αισθητική της.

Ο ηρωϊκός καταγωγής Παύλος Μελάς (1870-1904) είναι από τις μυθικές μορφές του Μακεδονικού Αγώνα. Γεννήθηκε στη Μασσαλία, ήλθε στην Ελλάδα για να γίνει ανθυπολοχαγός και στα 22 χρόνια του παντρεύτηκε την Ναταλία Δραγούμη (1872-1973), κόρη του πολιτικού Στέφανου Δραγούμη. Πρωτοστάτησε και στη δημιουργία των πρώτων ελληνικών σωμάτων τα οποία μετά ανέλαβαν δράση στη Μακεδονία, προκειμένου να σταματήσουν τη συνεχώς αυξανόμενη βουλγαρική επέμβαση. Έχοντας την πλαστή ιδιότητα του ζωέμπορου και με το ψευδώνυμο "Μίκης Ζέζας", εισήλθε πολλές φορές στη Μακεδονία και το 1904 ορίστηκε γενικός αρχηγός των σωμάτων Καστοριάς-Μοναστηρίου. Στις 13 του Οκτώβρη του έτους 1904, έχοντας μαζί του 35 άντρες, κυκλώθηκε -μετά από αισχρή προδοσία- στη Σιάτιστα από τουρκικό απόσπασμα. Ύστερα από μια σύντομη μάχη τραυματίστηκε θανάσιμα και μετά από μισή ώρα ξεψύχησε. Ο θάνατός του συγκλόνησε και συνάμα αφύπνισε το πανελλήνιο και γιγάντωσε τον Μακεδονικό Αγώνα. Ο θεός της γυναίκας του Ίων Δραγούμης έγραψε: «ο Παύλος Μελάς με τη σπίθα που άναψε στον καθένα, πολλοί, που ήταν ως τότε τυφλοί, είδαν».

ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΥΤΕΤΣΗΣ

μαρμάρινη προτομή,
γλύπτης άγνωστος, 1940
(Πάρκο Ωρολογίου, Ιωάννινα)

Το εικονιζόμενο μνημείο ήταν ήδη έτοιμο από το 1940, αλλά ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος δεν επέτρεψε την τοποθέτησή του, η οποία τελικά έγινε το 1954. Πρόκειται για ένα εξαιρετικής ποιότητας έργο σε λευκό μάρμαρο, δουλεμένο με άριστη τεχνική, που παραπέμπει σε μεγάλο γλύπτη του μεσοπολέμου, του οποίου όμως το όνομα δεν κατέστη δυνατό να προσδιοριστεί.

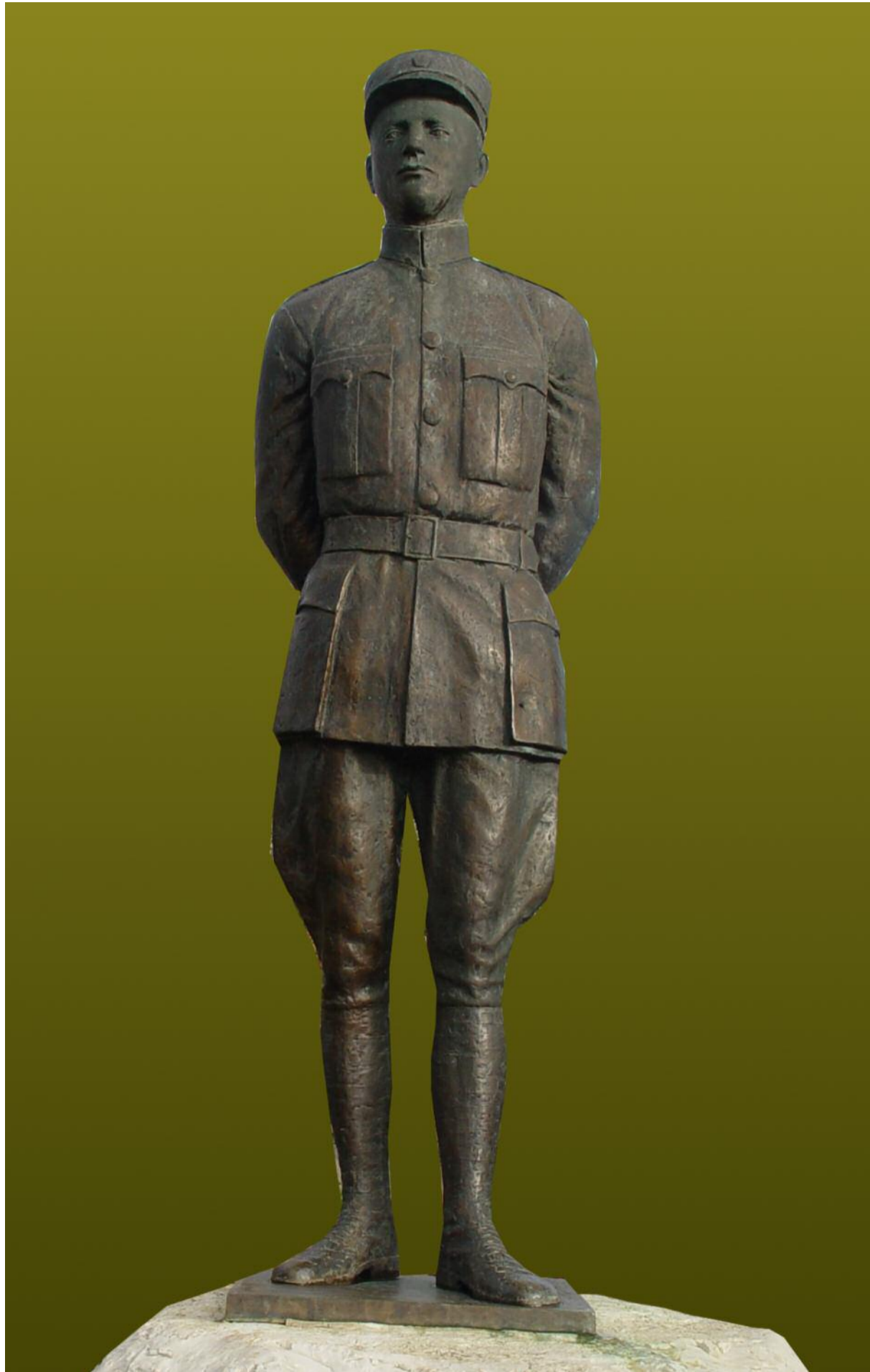
Ο βορειοηπειρώτης στην καταγωγή, Ιωάννης Πουτέσης (; -1912) εγκαταστάθηκε νεότατος στα Γιάννενα, όπου μυήθηκε στην οργάνωση για την απελευθέρωση της Ηπείρου. Δημιούργησε σώμα από 35 άντρες και άρχισε επαναστατική δραστηριότητα στην ύπαιθρο. Προστάτευε τους κατοίκους από τις τουρκικές αυθαιρεσίες και πολέμησε δυναμικά την ρουμανική προπαγάνδα. Μετά από πολλές μάχες για την πρόσπιση των δικαιωμάτων των Ηπειρωτών, σε μία μάχη στη Βόρειο Ήπειρο, κυκλώθηκε αιφνிடιαστικά, από προδοσία, και δολοφονήθηκε. Το κεφάλι του μεταφέρθηκε στο Δέλβινο. Σε λίγο άρχιζε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος που είχε ως αποτέλεσμα την απελευθέρωση. Όμως αυτός ήταν απών.

ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ ΝΤΑΛΙΑΝΗΣ

μαρμάρινη προτομή,
του Ανατολί Λαζαρίδη, 1961
(Δελβινάκι)

Ο Χατζημιχάλης Νταλιάνης (1775-1828) είναι μία ξεχωριστή μορφή. Γεννήθηκε στο Δελβινάκι της Ηπείρου, σπούδασε στην Ιταλία και στη συνέχεια ασχολήθηκε με το καπνεμπόριο στην Τεργέστη, όπου απέκτησε μεγάλη περιουσία. Το 1816 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και με το ξέσπασμα της Επανάστασης δημιούργησε, με δικά του χρήματα, ένα σώμα ιππικού, από ηπειρώτες, με το οποίο συμμετείχε στον ξεσηκωμό. Αφού πολέμησε δίπλα στον Φαβιέρο και τον Καραϊσκάκη, το 1828 ύστερα από πρόταση των Κρητικών αναλαμβάνει την ηγεσία των εκεί επαναστατών. Αποβιβάστηκε στο νησί και πολιορκήθηκε από τους Τούρκους στο Φραγκοκάστελλο των Σφακίων, όπου και σκοτώθηκε, μαζί με 375 από τους ηπειρώτες συμπολεμιστές του. Στον ορίζοντα χόρευαν οι ντόπιοι Δροσουλίτες, οι οποίοι τον εγκατέλειψαν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΟΥΚΟΥΒΑΛΑΣ
ορειχάλκινη προτομή,
του Θόδωρου Παπαγιάννη, 1996
(Καρίτσα)

Ο Γεώργιος Δ. Μπουκουβάλας (1906 - 1940) από την Καρίτσα των Ιωαννίνων, είναι ο πρώτος των νεκρών του πολέμου 1940-41. Σκοτώθηκε ενώ πολεμούσε στο Αηδονοχώρι Κόνιτσας τα χαράματα της 28ης Οκτωβρίου 1940. Φοίτησε στο σχολείο του χωριού του και στο Σχολαρχείο Ζίτσας. Στη συνέ-

χεια σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Προερχόμενος από φτωχή οικογένεια κατά τη διάρκεια των σπουδών του δούλεψε σε τεχνικό γραφείο όλη την ημέρα και σε καφενείο το βράδυ. Άσκησε το επάγγελμα του στο Ειρηνοδικείο Ζίτσας και επιστρατεύτηκε το καλοκαίρι του 1940.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Γιάννη Κουτσουράδη, 1978
(Καλπάκι)

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Πέτρου Μωραΐτη, 1969
(Πάρκο Ωρολογίου, Ιωάννινα)

Ο καταγόμενος από την Ευρυτανία Χαράλαμπος Κατσιμήτρος (1886-1962) είχε μία λαμπρή σταδιοδρομία, με άδοξο όμως τέλος. Πολέμησε στους Βαλκανικούς πολέμους, στο Μακεδονικό Μέτωπο και στη Μικρασιατική Εκστρατεία, όπου και τραυματίστηκε. Το 1938 ως υποστράτηγος ανέλαβε διοικητής της VIII Μεραρχίας και μετά την έκρηξη του πολέμου διέταξε άμυνα μέχρις εσχάτων στο Καλπάκι, παρά τις εντολές για οπισθοχώρηση που είχε λάβει. Η είσοδος των Γερμανών στην Ελλάδα τον βρήκε στα Γιάννενα, και υπέγραψε στο Μέτσοβο τη συνθηκολόγηση. Διατέλεσε Υπουργός Εργασίας στην κατοχική κυβέρνηση. Για αυτές τις δύο πράξεις του το 1945 καταδικάστηκε σε 5,5 χρόνια κάθειρξη.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΥ

ορειχάλκινη προτομή,
του Πέτρου Μωραΐτη, 1979
(Πάρκο Ηρώων Πολυτεχνείου, Ιωάννινα)

Ο Ιωάννης Βελισσαρίου (1861-1913) είναι από τις ηρωικότερες μορφές των Βαλκανικών Πολέμων. Το έτος 1909 ως λοχαγός προσχώρησε στο Στρατιωτικό Σύνδεσμο και ήταν ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της επανάστασης στο Γουδί. Στην πολιορκία των Ιωαννίνων ήταν διοικητής Τάγματος Ευζώνων, όταν όμως πλησίαζε στην ηπειρωτική πρωτεύουσα τραυματίστηκε σοβαρά. Η τόλμη του έκανε τον αρχιστράτηγο Διάδοχο Κωνσταντίνο να του πει: *«θέλεις φίλημα, αλλά θέλεις και δέσιμο»*. Στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο ως διοικητής του ιδίου τάγματος ανδραγάθησε πολλές φορές και τελικά έπεσε στο πεδίο της μάχης. Ο Βελισσαρίου ονομαζόταν από τους στρατιώτες του "Μαύρος Καβαλάρης", γιατί πολεμούσε έφιππος.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΓΚΛΗΣ

μαρμάρινη προτομή,
του Πραξιτέλη Τζανουλίνου, 1979
(Εμίν Αγά Ιωαννίνων)

Ο Παναγιώτης Δαγκλής (1853-1924) σουλιώτικης καταγωγής, ήταν γιός του αγωνιστή της επαναστάσεως του 1821 Γεωργίου Δαγκλή. Εισήλθε στη Σχολή των Ευελπίδων και ηρώησε στις σπουδές του. Ήταν ο εφευρέτης του πυροβόλου όπλου "Σνάιντερ-Δαγκλή". Το 1914 άφησε το στρατό και εισήλθε στην πολιτική, προσχωρώντας στο κόμμα των Φιλελευθέρων του Ελευθερίου Βενιζέλου. Το 1915, έγινε Υπουργός των Στρατιωτικών. Συμμετείχε με τον Παύλο Κουντουριώτη στην τριανδρία της "προσωρινής κυβέρνησης της εθνικής άμυνας". Το έτος 1921 ο Δαγκλής διαδέχτηκε τον Βενιζέλο στην προεδρία του κόμματος των Φιλελευθέρων, μετά την εκλογική ήττα του. Το 1915 είχε εκλεγεί βουλευτής Ιωαννίνων.

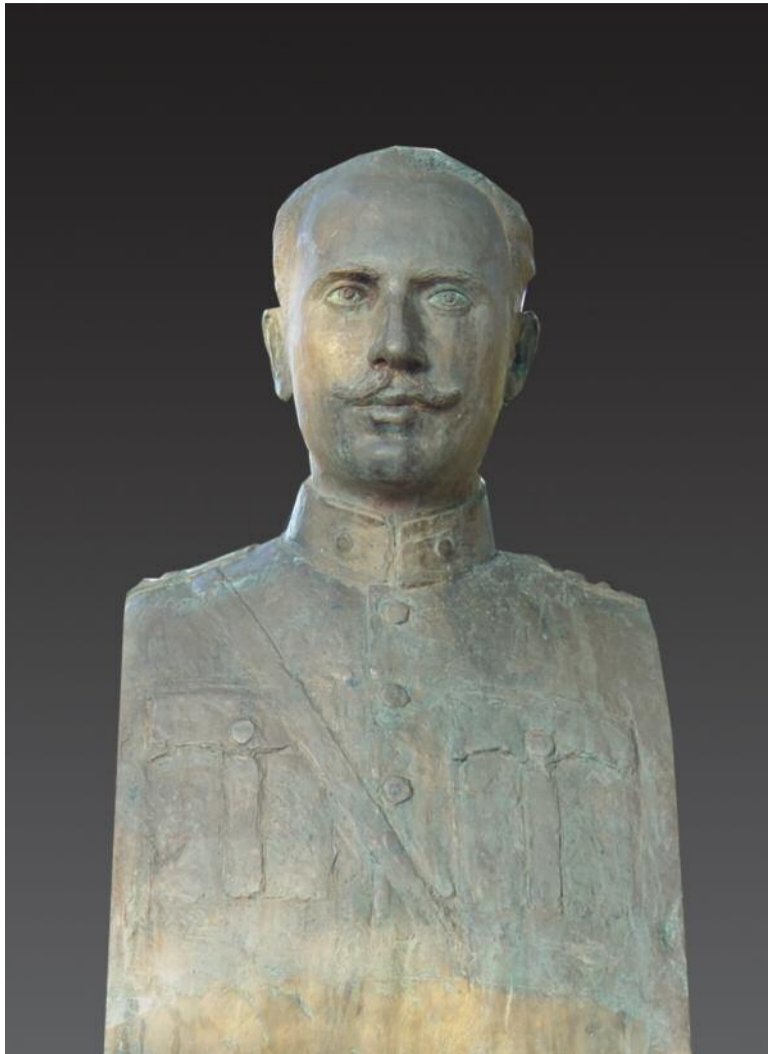
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΑΠΟΥΝΤΖΑΚΗΣ

μαρμάρινη προτομή,
του Θόδωρου Παπαγιάννη, 1975
(Εμίν Αγά Ιωαννίνων)

Ο στρατηγός Κωνσταντίνος Κ. Σαπουντζάκης βρέθηκε διοικητής του στρατηγείου του Ελληνικού Στρατού στην Ήπειρο κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13. Μετά από εντολή του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου απελευθερώνει την Πρέβεζα και το Μέτσοβο και προωθεί τις δυνάμεις του προς τα Ιωάννινα. Όμως δεν μπόρεσε να εκπορθήσει τα τουρκικά οχυρά του Μπιζανίου και καθηλώθηκε. Όλες του οι επιθέσεις ήταν ανεπιτυχείς. Τότε καταφτάνει στην περιοχή ο αρχιστράτηγος διάδοχος Κωνσταντίνος, με το επιτελείο του, και αναλαμβάνει την ευθύνη των επιχειρήσεων, περιορίζοντας τον Σαπουντζάκη σε δευτερεύοντα ρόλο. Πάντως αυτός συνέχισε ηρωικά τον αγώνα.

ΜΑΡΔΟΧΑΙΟΣ ΦΡΙΖΗΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Πραξιτέλη Τζανουλίνου, 1979
(Πολεμικό Μουσείο, Καλπάκι)

Ο συνταγματάρχης, Εβραίος στο θρήσκευμα, Μαρδοχαίος Φριζής (1893-1940) γεννήθηκε στη Χαλκίδα. Το μεγάλο του όνειρο ήταν να γίνει αξιωματικός. Δίνει τότε εξετάσεις στη Σχολή Ευελπίδων, δεν έρχεται πρώτος, και το θεωρεί υποτιμητικό και την εγκαταλείπει. Στη συνέχεια επιτυγχάνει στη Νομική Σχολή, αλλά και πάλι αποχωρεί και εισέρχεται στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών. Η 28η Οκτωβρίου του 1940 τον βρίσκει στην Ήπειρο. Στις 5 Δεκεμβρίου 1940, ο Φριζής και οι άντρες του δέχθηκαν επίθεση από ιταλικά αεροπλάνα. Έδωσε εντολή στους στρατιώτες του να πέσουν στα χαρακώματα και ο ίδιος, παρέμεινε καβάλα στο άλογό του. Έτσι τα εχθρικά αεροπλάνα, τον γάζωσαν.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΚΡΟΜΜΥΔΑΣ

ορειχάλκινη προτομή
του Θόδωρου Παπαγιάννη, 1999
(Ιερομνήμη)

Το πραγματικό του όνομα ήταν Σπύρος Μήτσης (1868-1929) και καταγόταν από την Ιερομνήμη. Από το 1908 μέχρι το 1913 οργάνωσε δικό του στρατιωτικό σώμα από εκατό ενόπλους και πολέμησε εναντίον και των Τούρκων για την απελευθέρωση της Ηπείρου. Ήταν δάσκαλος, αλλά γρήγορα εγκατέλειψε το επάγγελμα για να συμμετάσχει στον αγώνα. Πολέμησε από τη Δωδώνη μέχρι και το Δέλβινο. Εισήλθε μαζί με τον Ελληνικό Στρατό στα Γιάννενα στις 21 Φεβρουαρίου 1913. Παρέμεινε στο στράτευμα ως μόνιμος αξιωματικός μέχρι το 1923. Ο λαός τον τίμησε με τη δημοτική του μούσα. Η στολή του και τα όπλα του βρίσκονται στο Δημοτικό Μουσείο Ιωαννίνων.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΑΒΑΚΗΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Γιώργου Καλακαλλά, 1969
(Επταχώρι)

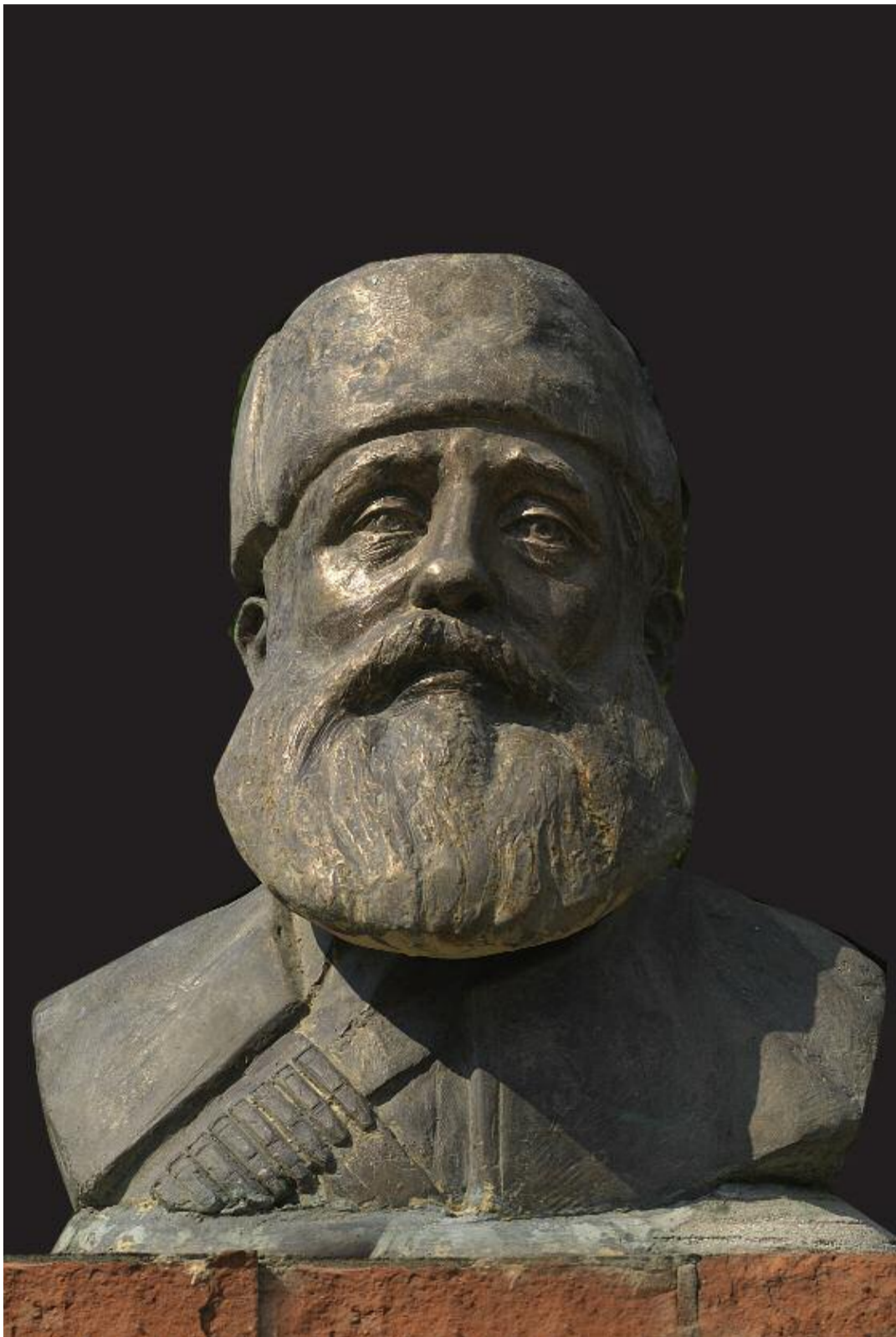
Ο συνταγματάρχης πεζικού Κωνσταντίνος Δαβάκης (1897-1940) γεννήθηκε στη Λακωνία. Μετά από μακρά στρατιωτική σταδιοδρομία το 1937 αποστρατεύτηκε για λόγους υγείας. Λίγο πιο πριν από την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου ανακλήθηκε στην ενεργό υπηρεσία και το πρωινό της 28ης Οκτωβρίου 1940 βρέθηκε διοικητής του αποσπάσματος Πίνδου με έδρα το Επταχώρι. Αντιμετώπισε επιτυχώς τους Ιταλούς και πέτυχε την πρώτη ελληνική νίκη. Την 1η Νοεμβρίου 1940 τραυματίστηκε στο στήθος. Τον Δεκέμβριο του 1942, όντας άρρωστος, συνελήφθη από τους Ιταλούς. Ενώ τον μετέφεραν στην Ιταλία, το πλοίο torpilίστηκε και ο Δαβάκης σκοτώθηκε.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΔΙΑΚΟΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Πέτρου Μωραΐτη, 1969
(Επταχώρι)

Ο Αλέξανδρος Διάκος (1911-1940) είναι ο πρώτος Έλληνας αξιωματικός που έπεσε μαχόμενος στο ελληνοαλβανικό μέτωπο την 1η Νοεμβρίου του 1940 στην Πίνδο. Γεννήθηκε στη Χάλκη της Ρόδου, που τότε ήταν υπό ιταλική κατοχή. Το 1929 ήρθε στην Αθήνα και φοίτησε στη Σχολή Ευελπίδων. Βρέθηκε με την έναρξη του πολέμου στο ηπειρωτικό μέτωπο και ο λόχος του δέχτηκε αιφνιδιαστική επίθεση από πολλαπλάσιες ιταλικές δυνάμεις. Κατάφερε να ανασυντάξει τους στρατιώτες του και να αντεπιτεθεί μπαίνοντας πρώτος στη μάχη, όμως ριπή εχθρικού πολυβόλου τον γάζωσε. Έφερε τότε τον βαθμό του υπολοχαγού, και ήταν μόλις 29 χρονών.

ΑΡΗΣ ΒΕΛΟΥΧΙΩΤΗΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Κώστα Καζάκου, 1991
(Πλατεία Ομήρου, Ιωάννινα)

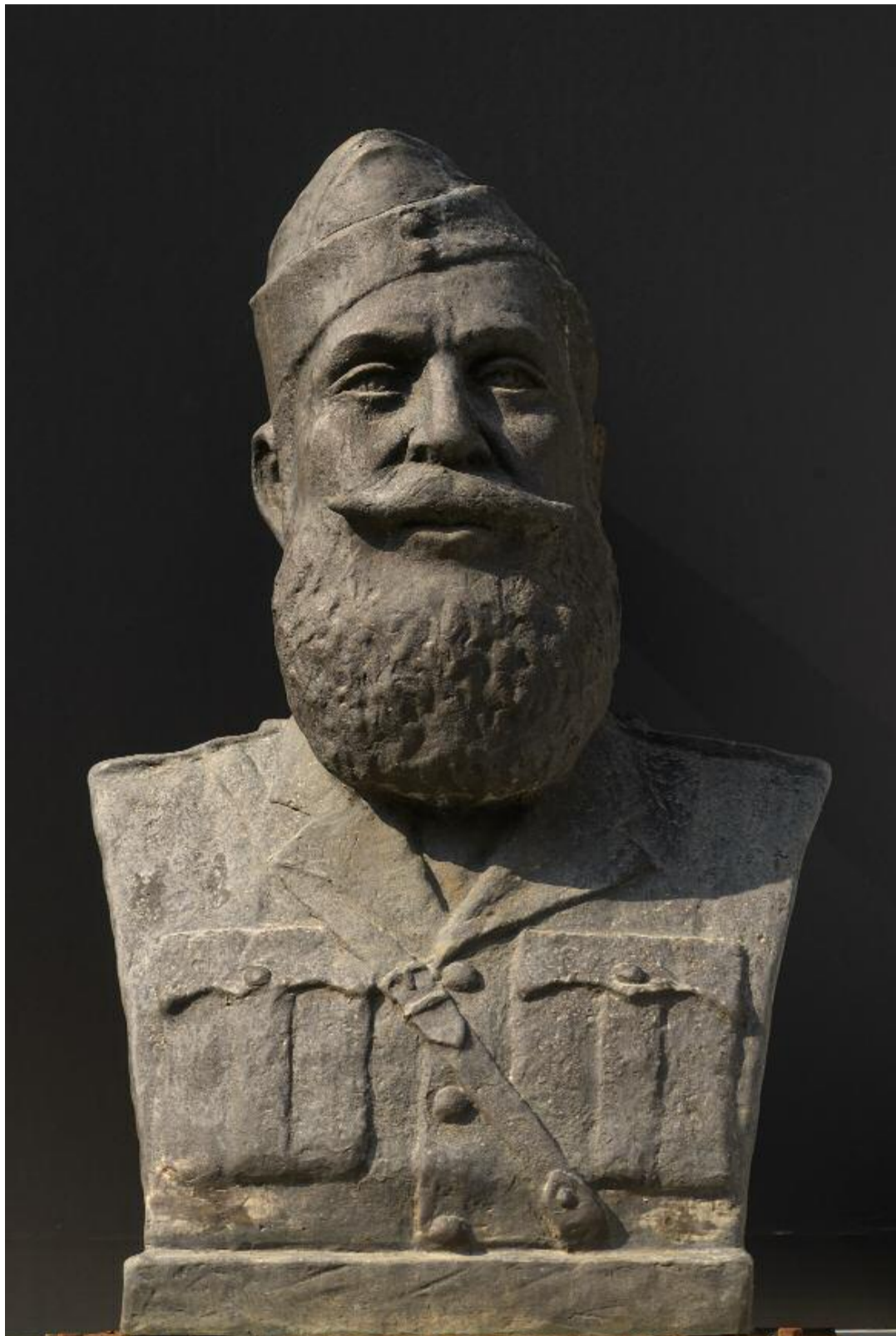
Άρης Βελουχιώτης είναι το αγωνιστικό όνομα του Θανάση Κλάρα (1905-1945), πρώτοκαπετάνιου και υποστράτηγου του ΕΛΑΣ, ηγετικής φυσιογνωμίας της Εθνικής Αντίστασης. Σπούδασε γεωπόνος στην Αβερλώφειο Γεωργική Σχολή Λάρισας και το 1924 εντάχτηκε στο κομμουνιστικό κίνημα. Τον Ιούλιο του 1939 υπέγραψε δήλωση νομιμοφροσύνης προς το καθεστώς της 4ης Αυγούστου, γεγονός το οποίο έπαιξε αρνητικό ρόλο στη μετέπειτα κομματική και πολιτική σταδιοδρομία του. Το 1942 μαζί με τον Ναπολέοντα Ζέρβα και άγγλους σαμποτέρ ανατίναξε τη Γέφυρα του Γοργοποτάμου, γεγονός που έφερε σε δυσχερή θέση τους Γερμανούς. Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας ήρθε σε ρήξη με το Κ.Κ.Ε. (τον οποίο τον αποκέρυξε) και συνέχισε τον ένοπλο αγώνα εναντίον των κυβερνητικών δυνάμεων. Το 1945, βρέθηκε περικυκλωμένος από τους διώκτες του και αυτοκτόνησε.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΖΕΡΒΑΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Πέτρου Μωραΐτη, 2000
(οδός Ν. Ζέρβα, Ιωάννινα)

Ο καταγόμενος από την Άρτα Ναπολέων Ζέρβας (1891-1957) είναι ο ιδρυτής και ο αρχηγός της αντιστασιακής οργάνωσης Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Στρατός (ΕΔΕΣ). Καταγόταν από τη γνωστή σουλιώτικη "φάρα" των Ζερβαίων. Φανατικός βενιζελικός έλαβε μέρος σε όλα τα στρατιωτικά κινήματα της περιόδου 1916-35. Καταδικάστηκε σε ισόβια ως "αρχηγός στάσεως", στα 1924, και αμνηστεύτηκε δύο χρόνια αργότερα, από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η οργάνωση του, το Ε.Δ.Ε.Σ. διακρίθηκε σε πολλές επιχειρήσεις και μάχες εναντίον των Ιταλών και των Γερμανών, και στη διάρκεια της κατοχής ήλεγχε την Ήπειρο. Μετά την απελευθέρωση ίδρυσε πολιτικό σχηματισμό, το Εθνικό Κόμμα, εξέλεξε 20 βουλευτές μεταξύ των οποίων ήταν και ο ίδιος. Διατέλεσε Υπουργός Δημόσιας Τάξης και άνευ χαρτοφυλακίου, ενώ το 1950 μεταπήδησε στο Κόμμα των Φιλελευθέρων και ανέλαβε το Υπουργείο Δημοσίων Έργων.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

ορειχάλκινη προτομή,
του Κυριάκου Ρόκου, 1975
(Βούρμπιανη)

Ο γεννημένος στη Βούρμπιανη Ιωαννίνων στρατηγός Σωκράτης Δημάρατος (1891-1966) διακρίθηκε ιδιαίτερα στον ελληνοϊταλικό πόλεμο (1940-41). Καταγόταν από οικογένεια διάσημων λαϊκών "πρωτομαστόρων". Έλαβε μέρος στην Εθνική Αντίσταση, ως διοικητής Μεραρχίας του ΕΛΑΣ, και λίγο μετά τον πόλεμο αναμίχθηκε στην πολιτική με τον "Ελληνικό Συναγερμό" του Αλεξάνδρου Παπάγου και εκλέχτηκε βουλευτής Ιωαννίνων το 1952. Χρημάτισε διαδοχικά Υφυπουργός Εθνικής Άμυνας και Στρατιωτικών.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

μαρμάρινη προτομή,
του Μιχάλη Κωστάκη, 1992
(Πλατεία Γηροκομείου, Ιωάννινα)

Ιπτάμενος σμηναγός γενικών υπηρεσιών, της τότε Βασιλικής Ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας. Σκοτώθηκε στις 18 Μαρτίου του 1969, στην Αγχίαλο της Μαγνησίας. Ήταν 30 ετών.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΓΚΕΛΗΣ

μαρμάρινη προτομή,
του Χαρίλαου Κουτσούρη, 2008
(Κόνιτσα)

Ιπτάμενος σμηναγός που έχασε τη ζωή του βόρεια της Λίμνης Υλίκης εν ώρα καθήκοντος τον Απρίλιο του 2006, πετώντας με αεροπλάνο Mirage 2000. Ήταν 33 ετών.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

μαρμάρινη προτομή,
του Τάσου Γκιώκα, 1991
(Σακελλαρικό)

Ιπτάμενος υποσμηναγός που έχασε τη ζωή του, σε αερομαχία με σμήνος ιταλικών αεροπλάνων στις 2 Νοεμβρίου 1940, πάνω από το χωριό Σακελλαρικό της Ζίτσας. Ήταν 25 ετών.

